

żyją w harmonii i dostatku, korzystając z dobrodziejstw, które daje organizacja stosunków społ. na zasadach utopijnego komunizmu drobnych producentów; cieszą się sprawiedliwością, równością oraz wolnością rel., co sprzyja prostocie obyczajów, skromności, a zwł. powściągliwości w dążeniu do zaspokajania indywidualnych potrzeb; wszystko to czyni z Utopii wyspę szczęścia powsz.; Tomasz More określał ją również mianem *eutopii* (gr. *eu* dobrze, pomyślnie, szczęśliwie), co tłumaczone jest jako dobre miejsce, kraj szczęśliwy; u. opisali również m.in.: J.V. → Andrea, F. → Bacon, T. → Campanella, Cyrano de Bergerac, J.J. → Rousseau, → Voltaire.

Na gruncie lit., począwszy od *Odysei* Homera po współcz. powieści *science fiction*, pojawiają się poetyckie wizje doskonałych, nieistniejących państw, idealnych władców bądź społeczności żyjących w powsz. szczęściu; opowieści te, wyrastające z ludzkich potrzeb, marzeń, obaw i lęków, stały się źródłem u. lit., kreślącej obraz lepszego świata, ale bez nakazu walki o niego i pytań o warunki urzeczywistnienia opisanych ideałów; filozofowie i teoretycy polityki, od → Platona po S. Huntingtona i F. Fukuyamę, rozwijają nurt u. filoz., której zwieńczeniem jest działalność polit., motywowana wiarą w możliwość radykalnej przebudowy państwa; w historii u. pełniły funkcje manifestów polit. (→ anarchizm, → marksizm); zwrócone ku działaniu, określone są mianem heroicznych (u. zakonu, inspirowane obroną wartości jakiejś grupy, oraz polityki, wykorzystywane jako oręż w walce polit.), a te, które odpowiadają na potrzebę ucieczki od zastanej rzeczywistości w sferę marzeń – eskapistycznych (J. Szacki; obejmują u.: miejsca, np. wysp szczęśliwych, kolonii, utraconej ojczyzny, czasu – najlepszego okresu w dziejach ludzkości bądź końca historii, a także ładu wiecznego, odniesione do Boga, natury czy rozumu).

Większość u. ma takie cechy, jak: nieobecność konfliktów, cnotliwość obywateli, równość lub zrjonalizowana nierówność, likwidacja niedostatku, ograniczenie, a nawet zniesienie własności prywatnej, ujednoczenie obyczajów i zwyczajów, oparcie ustroju państwa na braku władzy, rządach wszystkich ludzi bądź tylko najlepszych, unikanie ucisku oraz przemocy; jeśli u. nie jest traktowana wyłącznie jako prowokacja intelektualna, może stać się programem reform, skupiającym szerokie kręgi wyznawców; punktem wyjścia tego podejścia jest całkowita negacja *status quo*; inżynieria utopijna ma charakter maksymalistyczny – zakłada budowę nowego racjonalnego społeczeństwa, radykalnie różnego od społeczeństw hist.; myślenie utopijne pozostaje w ścisłym związku z → holizmem (2) i objawia się uzależnieniem wartości jednostki od roli, którą odgrywa względem państwa, społeczeństwa, plemienia bądź klasy; w konsekwencji mor. → normy zostają zastąpione przez prawo stanowione, które nieustannie się rozbudowuje, rozciągając swoją kontrolę nad każdym obszarem indywidualnej i społ. działalności; dochodzi do kolektywizacji dóbr oraz uniformizacji obyczajów, stylów życia, systemu wychowawczego, a nawet zewn. wyglądu obywateli; wdrażanym reformom towarzyszy przekonanie utopisty, iż jest on depozytariuszem jedynej prawdy, co w skrajnych przypadkach jest uzasadnieniem stosowania najbardziej radykalnych środków działania, z → przmusem i terrorem (→ terroryzm) włącznie.

A. Świętochowski, *U. w rozwoju historycznym*, Kr 1910; K. Mannheim, *Ideologie und U.*, Bo 1929, F 1995² (*Ideologia i u.*, Lb 1992, Wwa 2008); F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Kr 1935, Wwa 2002²; Ch. Walsh, *From U. to Nightmare*, NY 1962; G. Káteb, *U. and Its Enemies*, NY 1963, 1976; A. Walicki, *W kręgu konserwatywnej u.*, Wwa 1964, 2002²; J. Szacki, *Utopie*, Wwa 1968; J. Ferguson, *U. of the Fantastic World*, Lo 1975; A. Zgorzelski, *Fantastyka, u., science fiction*, Wwa 1980; A. Kowalska, *Od u. do antyutopii*, Wwa 1987; J. Miklaszewska, *Antyutopia w literaturze Młodej Polski*, Wr 1988; I. Pańków, *Filozofia u.*, Wwa 1990; D. Dawson, *Cities of the Gods. Communist U. in Greek Thought*, NY 1992; B. Baczo, *Wyobrażenia społeczne*, Wwa 1994; R.A. Tokarczyk, *Polska myśl utopijna*, Lb 1995; S.P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, NY 1996, 2011 (*Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Wwa 1997, 2011¹⁰); J. Szacki, *Spotkania z u.*, Wwa 2000.

Małgorzata Borkowska-Nowak

UT QUEANT LAXIS RESONARE FIBRIS, Wyjednaj naszym wargom oczyszczenie, hymn brewiarzowy autorstwa prawdopodobnie → Pawła Diakona (PL 95,1597), występujący w brewiarzach bened., cysterskich, domin., karm., norbertańskich, wat.; w Breviarum Romanum zamieszczony w niesporach uroczystości Narodzenia św. Jana Chrzciciela (*By mogli hymnu gromkimi to nasi* – Karyłowski 167, *By twoi słudzy czystymi głosami* – Piwowarczyk 144, *Ażeby słudzy cudowność Twych czynów*, w: *Hymny brewiarza i sekwencje mszału*, Wwa 1962, 142); po reformie Soboru Wat. II umieszczony w I i II niesporach uroczystości Narodzenia św. Jana Chrzciciela (LH III 1224; LG III 1253); w 4 zwrotkach z doksologią autor opowiada o nadzwyczajnych wydarzeniach towarzyszących pierwszym miesiącom życia świętego.

Chev 21 039; AH 183; Lentini 174; P. Galiński, *Hymnarium polskie*, Tyniec 1986 (mpsArOSB).

Marzenna Straszewicz

UTRAKWIŚCI (łac. *communio sub utraque specie* komunii pod obiema postaciami), **kalikstyni** (łac. *calix* kielich), umiarkowany odłam → husytyzmu skupiający gł. profesorów uniwersytetów w Pradze i czes. szlachtę, dążący do pojednania z Kościołem kat. i jego zreformowania (w przeciwieństwie do → taborytów, sierotek i → braci czeskich).

Negowali pap. autorytet w zakresie nauczania i jurysdykcji; zachowywali tradycyjne sakramenty i sukcesję apostołów; domagali się sprawowania Eucharystii z Komunią Świętą pod dwiema postaciami i liturgii w języku nar.; ich gł. przedstawicielem i teologiem był J. → Rokycana; 1436 na zjeździe w Jihlavie u. doprowadzili do ratyfikacji → kompaktatów praskich (pap. Pius II ogłosił 1462 jego nieważność); od 1435 u., zachowując odrębność doktrynalną, kultową i organizacyjną w ramach husytów, mieli własnego arcybiskupa w Pradze i konsystorz przy kościele Panny Marie před Týnem; 1485 zawarli z czes. katolikami tzw. ugodę kutnohorską, gwarantującą zaniechanie walki rel. i wolność w sprawach wiary; dzięki temu aktowi tolerancji rel. przetrwali w Czechach do XVII w.; Kościół u. upadł w czasie wojny 30-letniej (1618-48).

M. Kowalewski, *Maty słownik teologiczny*, Pz 1960, 156, 396; W. Eberhard, *Konfessionsbildung und Stände im Böhmen 1478-1530*, Mn 1981 (bibliogr.); Jednota 30(1986) z. 8-9 (passim); F. Machilek, *TRE XV 710-735* (bibliogr.); F. Šmahel, *Husitská revoluce*, Pr 1993, 1995-96², I-IV (passim); P. Hilsch, *RGG III (2000⁴) 1961-1963*; W. Eberhard, L. Ullich, *LThK II (2006) 891, X 501*; W. Eberhard, *Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde*, Fr 2007, 561-564.

Stanisław Józef Koza

UTRECHCKA UNIA, Unia Utrechcka Kościołów Starokatolickich, Utrechter Union der Altkatholischen Kirchen, wspólnota Kościołów starokat. powstała 1889 w Utrechcie.

Kościoły starokat. (z wyjątkiem → utrechckiego Kościoła) powstały w XIX w. jako reakcja gł. na uchwalenie tzw. dogmatów pap. na Soborze → Watykańskim I; do u.u. przystąpili starokat. bpi Holandii, Niemiec i Szwajcarii, przyjmując jako podstawę dogm. *Deklarację utrechcką biskupów Kościołów starokatolickich* i konstytuując Międzynar. Konferencję Bpów Starokat.; zasady doktrynalne i organizacyjną strukturę u.u. uaktualniano; ostatecznie zostały one uzgodnione 2000, a w życie weszły 2001 jako *Statut biskupów starokatolickich zjednoczonych w u.u.*; Kościoły zrzeszone w u.u. znajdują się we wzajemnej komunii kośc. (→ interkomunia, → communicatio in sacris) i wyróżniane są nurty eklezjalne: Kościół → utrechcki, Kościół → starokatolicki oraz Kościoły powstałe na przełomie XIX i XX w. z pobudek nar. (→ Polski Kościół Narodowy) i pobożnościowych (→ mariawici).

Kościoły u.u. przyjmują wspólne podstawy wiary (z uznaniem 7 sakramentów), porządek ustrojowy (hierarchiczna struktura Kościoła, zachowanie sukcesji apostołów z tradycyjnym rytmem święceń diakonów, kapłanów i biskupów) i liturg. (m.in. Komunia Święta pod dwiema postaciami) oraz powsz. kapłaństwo wiernych; najwyższą instancją kośc. jest synod złożony z duchownych i osób świeckich (wybiera m.in. kandyda-

UTRECHCKA UNIA

tów na biskupów); na płaszczyźnie lokalnej odpowiednikiem synodu jest zgromadzenie par.; u.u. nie ma kompetencji jurysdykcyjnych.

Kościół u.u. znajdują się w pełnej komunii ekumenicznej od 1931 z Kościołem anglik., od 1965 z Iglesia Española Reformada Episcopal, Igreja Lusitana Católica Apostólica Evangélica i Iglesia Filipina Independiente; od 1985 praktykowana jest tzw. gościnność eucharyst. między starokatolikami i ewangelikami w Austrii, Niemczech oraz Szwajcarii, co wraz z wprowadzeniem ordynacji kobiet w 90. latach XX w. utrudniło ekum. dialog u.u. z Kościołem prawosł. i Kościołem rzymskokatolickim.

U. Küry, *Die Altkatholische Kirche*, St 1966, F 1982³ (*Kościół starokatolicki*, Wwa 1996); W. Küppers, TRE II 337-344 (bibliogr.); H.A. Frei, ÖkL 40-44; K. Prüter, J.G. Melton, *The Old Catholic Sourcebook*, NY 1983; K. Prüter, *The Old Catholic Church. A History and Chronology*, San Bernardino 1985, 1996²; K. Karski, *Symbolika*, Wwa 1994, 2003², 109-117; J. Bajorek, KChJ 214-215; Ch. Oeyen, *Wie ist die U.U. entstanden?*, w: *Met het oog op morgen*, Zoetermeer 1996, 108-115; Ch. Oeyen, J. van Oort, RGG I (1998⁴) 375-379 (bibliogr.), VIII (2005⁴) 865-867; Ch. Oeyen, ECh III 825-828; WEPWN XXVIII 383; P. Neuner, S. Kraft, E. Hammerschmidt, LThK I (2006) 468-471; G. Hintzen, *Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde*, Fr 2007, 1401-1402.

Stanisław Józef Koza

UTRECHCKI KOŚCIÓŁ, Starokatolicki Kościół Holandii, Oud-Katholieke Kerk van Nederland, Kościół powstały na pocz. XVIII w. w Holandii wskutek braku zatwierdzenia przez Stolicę Apost. C. Steenovena jako abpa Utrechtu oraz nałożenia 1725 ekskomunikacji na niego i kapitułę katedralną (→ starokatolicki Kościół); jest Kościołem macierzystym unii → utrechckiej.

Po zerwaniu z Kościołem rzym.kat. samodzielnie tworzył organizację kośc.; 1725 założono seminarium duch. w Amersfoort; nast. obsadzono z zachowaniem sukcesji apost. wakujące od XVI w. stolice biskupie w Haarlemie (1742) i Deventer (1758); 1763 na synodzie prow. w Utrechcie wyrażono gotowość pojednania ze Stolicą Apost.; akta przesłano do Rzymu, ale pap. Klemens XIII bullą *Non sine acerbo* z 1765 potępił synodalne postanowienia.

K.u. nie przyjął dogmatów o → niepokalanym poczęciu NMP (1854) oraz nieomyślności papieża i jego uniwersalnej jurysdykcji (1870); uznawał ekumeniczność i konsekrował biskupów dla wspólnot chrześc. uformowanych w wyniku odrzucenia uchwał Soboru → Watykańskiego I przez grupy katolików w Niemczech, Holandii i Szwajcarii; 1889 dzięki zawarciu unii → utrechckiej nawiązał z nimi braterskie relacje; 1870 przyjął nazwę „starokatolicki”, podejmował reformy – 1909 wprowadził do liturgii język nar., 1922 zniósł celibat duchownych. Obecnie obejmuje abpstwo w Utrechcie i bpstwa w Haarlemie i Deventer (tytuł.) oraz 31 parafii i in. ośrodków duszpast. z ok. 6000 wiernych; zwierzchnik K.u. w randze abpa urządzone w Amersfoort; Kościołem kieruje Konferencja Biskupów oraz synod złożony z osób duchownych i świeckich; organem prasowym jest 2-tygodnik „De Oud-Katholiek”.

J.M. Neale, *A History of the So-Called Jansenist Church of Holland*, Ox 1858; B. van Bilsen, *Het schisma van Utrecht*, Ut 1949; U. Küry, *Die Altkatholische Kirche*, St 1966, F 1982³ (*Kościół starokatolicki*, Wwa 1996, 44-49); V. Conzemius, *Katholizismus ohne Rom*, Z 1969; H.A. Frei, ÖkL 40; K. Karski, *Symbolika*, Wwa 1994, 2003², 109; J. Bajorek, KChJ 215-217; Ch. Oeyen, RGG I (1998⁴) 375-379; D.J. Schoon, *Van bisschoppelijke clesie tot oud-katholieke Kerk*, N 2004; P. Neuner, E. Hammerschmidt, G. Hintzen, LThK I (2006) X 470-471, 504; P. Neuner, S. Kraft, E. Hammerschmidt, *Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde*, Fr 2007, 31-35.

Stanisław Józef Koza

UTRECHT, miasto i metropolia w środk. Holandii, z sufr.: Breda, Groningen-Leeuwarden, Haarlem-Amsterdam, Roermond, Rotterdam, 's-Hertogenbosch.

Początki U. związane są z warownią Traiectum, wzniesioną ok. 47-50 przez Rzymian w celu obrony pn. granicy imperium; od poł. III w. miasto było wielokrotnie niszczone przez plemiona germ.; 1122 otrzymało prawa miejskie od ces. → Henryka V; w średniowieczu pozostawało pod rządami miejscowych biskupów; 1528 zostało przejęte przez ces. → Karola V;

1579 było miejscem zawarcia unii antyhiszp. przez pn. prowincje → Niderlandów; 1588 weszło w skład Zjedn. Prowincji Niderlandów, 1795 – Republiki Batawskiej, 1806 – Królestwa Holandii, a po → kongresie wiedeńskim – Królestwa Zjedn. Niderlandów; swoją siedzibę mają tu Universiteit U. (zał. 1636); w U. urodził się pap. → Hadrian VI.

Początki chrześcijaństwa na tym terenie związane są z działalnością → Willibroda, prowadzącego misję wśród → Fryzów; 695 erygowano biskupstwo, będące we wczesnym średniowieczu centrum rel. Niderlandów; 723 zostało ono uposażone przez → Karola Młota, a 799, w wyniku reorganizacji struktur kośc. przeprowadzonej przez → Karola Wielkiego, poddane jurysdykcji → Kolonii; do jego rozwoju przyczynił się św. → Bonifacy; w IX-X w. uległo zniszczeniu podczas najazdu → Normanów; w XI w., za bpa Adelbolda II, zostało odnowione; biskupi uzyskali władzę świecką nad U., a od 1024 zarządzali księstwem biskupim (sprzedane 1527 przez bpa H. von Rheina Karolowi V); w okresie sporu o → inwestyturę (3) opowiedzieli się po stronie cesarza; 1122 na mocy konkordatu → wormackiego kapituła U. uzyskała prawo wyboru biskupa; na przełomie XIV i XV w. bp F. van Blankenheim przeprowadził reformę diecezji; 1559 na mocy bulli *Super universas* pap. Pawła IV podniesiono ją do rangi metropolii, z sufr.: Haarlem, 's-Hertogenbosch, Middelburg, → Deventer, Leeuwarden i Groningen; za rządów abpa F. Schenka van Tautenburga wprowadzono → kalwinizm, zakazano kultu kat. i rozpoczęto prześladowania (→ Gorkum); 1580 archidiecezja została zniesiona, a 1592 jej terytorium poddano jurysdykcji wikariusza apost. Misji Hol.; 1723 kapituła katedralna wbrew Stolicy Apost. wybrała bpa C. Steenovena, co doprowadziło do rozłamów i utworzenia Kościoła → utrechckiego (→ starokatolicki Kościół); od 1727 jurysdykcję kat. w U. sprawowali internuncjusze apost. z Kolonii i Brukseli; w okresie Republiki Batawskiej 1795-1806 katolicy uzyskali wolność rel. (oficjalnie na mocy konst. z 1848); 1863 bullą *Ex qua die* pap. Piusa IX, wznawiając hierarchię kośc. w Holandii, reerygowano metropolię U., z sufr.: Haarlem, 's-Hertogenbosch, Breda i Roermond; pierwszym arcybiskupem po restauracji był J. Zwijsen, który zorganizował seminarium duch., powołał kapitułę katedralną (1858), zwołał I synod (1864); 1955 archidiecezja utraciła część terytorium na rzecz diec. Groningen; zajmuje 10 000 km² i liczy 4 mln mieszk., w tym 759 000 katolików, 234 parafie, 190 księży diec. i 204 zak., 302 zakonników oraz 672 siostry.

Zabytkiem sztuki sakr. jest got. katedra St. Maarten (od 1580 protest.), wzniesiona 1254-1515 (na miejscu kościoła rom. z XI w.) jako 5-nawowa bazylika z transeptem, got. prezbiterium (1295), wieżami kaplic, triforiami, 3-częściową wieżą z maswerkami i wimpergami (1321-82), kruczkami oraz kapitułarzem kanonicznym; wewnątrz na uwagę zasługują m.in.: got. malowidła, późnogot. retabula ołtarzowa i got. nagrobki; architekturę rom. reprezentują kościoły – St. Pieters (1039-48) oraz St. Jans (1040); w stylu got. wzniesiono kościoły: St. Nicolaï (XII w.), Buur (1279), St. Jacobi (XIII w.), kat. katedrę St. Catharina (1470-1550, wieża i fasada z 1900).

R. Grosse, *Das Bistum U. und seine Bischöfe im 10. und frühen 11. Jahrhundert*, Kö 1987; B.J. Kaplan, *Calvinists and Libertines. Confession and Community in U., 1578-1620*, Ox 1995; K. van Vliet, *In kringen van kanunniken. Munsters en kapitels in het bisdom U., 695-1227*, Zutphen 2002; T. Jonker-Klijn, R. Roks, *De bisschoppen van U. van 690 tot 1581*, Ut 2008; AnPont 2012.

Paweł Mąkosa

UT UNUM SINT (UUS; łac. aby byli jedno), encyklika pap. Jana Pawła II o ekumenizmie, ogłoszona 25 V 1995 (AAS 85(1995) 921-982).

Charakteryzuje sytuację ekum., nie ukrywając jej wielopłaszczyznowych odniesień i złożoności; we wprowadzeniu papież przypomina, że zjednoczeni pamięcią męczenników chrześcijańskich nie mogą pozostawać podzieleni; podziały są więc zaniechaniem mocy Krzyża Chrystusowego i świadectwa męczenników; charakteryzując kat. postawy ekum., papież zwraca uwagę na